

Библиотека часописа „Правосуђе“

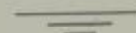
Св. 36

Д-р Александар Соловјев
професор Универзитета — Београд

Судска реформа г. 1864 у Русији

(поводом 75-годишњице 3 децембра 1939)

(Посебан отисак из бр. 4—5 „Правосуђа“ за 1940 г.)

БЕОГРАД 1940
Штампарија „Напредак“ Панчево

кн. бр.
16045

Велике реформе цара Александра II претстављају значајан преокрет у историји Русије. Влада цара Николе I руководила се конзервативним начелима и у спољној и у унутрашњој политици. *Quia tu pop movere* — била је њена лозинка. Иако је Русија изгледала на врхунцу моћи, недаће и порази у Кримском рату показале су њене недостатке и потребу реформама. Највећи родољуб, словенофил Хомјаков, написао је у почетку тог рата да је Русија, иако изабрана од Бога да се бори за Словене „у судству црна од црне неправде и жигосана јармом ropства“.

Млади цар, чим је ступио на престо 19 фебруара 1855 г., одалучно је објавио потребу преуређења државе. Ослобођење сељака 1861 г., укидање телесних казни 1863, либерална уредба о штампи, универзитетска аутономија, увођење обласне самоуправе („земства“), општа војна обавеза, — ово су корените мере које су дале тим годинама 1860-им — име „епоха Великих реформама“. У њиховом низу судска реформа 20 новембра 1864 г. заузима своје достојно место.

Потреба преуређења судова осећала се у Русији одавно. Пре Петра Великог суд није био одељен од администрације. Војводе по градовима били су истовремено и судије и управни чиновници и по потреби војни заповедници.

Петар Велики покушао је да створи независне судије. Г. 1713 установио је обласне судије — ландрихтере и оберландрихтере којима је управљала засебна „јустиц-колегија“, т.ј. министарство правде. Затим је 1719 поставио и судије по градовима. Али су његови наследници опет предали суђење управним органима — војводама и губернаторима, док је јустиц-колегија добила значај апелационог суда.

Катарина II својим реформама 1775 и 1785 опет је створила засебну судску организацију у сталешком духу — засебне судове за племство, за варошане и за слободне сељаке (зависним сељацима су у главном судили њихови господари). Изнад тих судова створене су „палате грађанског и кривичног суда“ као апелационе инстанције. Осим тога по већим варошима створени су и засебни трговачки судови и тзв. „судови савести“ — интересантан покушај да се парнице породичне и које се тичу малолетника, расправљају што правичније и блаже.

Ова организација остала је у главном до 1864 са незначатним променама. Тако су за време цара Александра I ста-

лешки претставници били уведени и у палате, т.ј. у апелационе судове. Ова је организација имала доста мана. На пр. надзор над судовима био је у рукама губернатора. Расправе нису биле јавне и вођене су према теорији легалних доказа. Није било адвокатуре. Парнице су се водиле и одуговлачиле кроз десетак година. Ислеђивање кривичних дела било је потпуно у рукама полиције.

За време цара Николе I био је предузет велики рад на кодификацији закона под руководством великог државника Михаила Сперанског. У оно доба превласти доктрине историско-правне школе Сперански се није решио да предузме корените реформе и да створи ново рационално законодавство (као што је покушавао у својим младим годинама (1809—10) кад се инспирисао Наполеоновим кодексима). Сад је њему био постављен задатак да доведе у систематски ред многобројне руске законе издате у току 200 година и да на тај начин створи једну националну кодификацију. Сперански је са великом мајсторијом извршио тај задатак и 1833 био је издат „Свод Закона Руског Царства“ у 15 свезака. Битно обележје овог кодекса било је у доследно спроведеном начелу законитости.

Али према своме конзервативном задатку, ова кодификација није ништа променила у уређењу судске струке. Међутим њени недостаци постадоше све очевиднији. Потреба извесних рефорама осетила се чак за време цара Николе I. Тако је министар Димитрије Блудов издао 1845 нови кривични законик, а 1850 под руководством истог министра били су створени одбори за пројекте новог грађанског и кривичног поступка.

Тек доласком на престо цара Александра II, реформаторски рад постао је све бржи, јер је сад нови покрет обухватио све стране друштвеног живота. У своме манифесту 19 марта 1856 после свршетка Кримског рата, цар Александар је наговестио потребу многих промена, и између осталог рекао: „да правда и милост царују у судовима“. Сад је и гроф Блудов признао да је немогуће задржати старо судско уређење само са малим променама, као што се раније мислило, и да је потребан сасвим нов систем „основан на општим несумњивим начелима науке“.

Ипак се неко време чекало на темељну реформу — на ослобођење сељака које је било проглашено 19 фебруара 1861. Ова замашна реформа која је дала сељацима грађанску слободу (и половину целе површине обрађене земље), била је предуслов за доследно спровођење судске реформе засноване на новом начелу — једнакости свих грађана пред законом. У то време је одбор грофа Блудова израдио пројекте кодекса грађанског и кривичног поступка, који су предвиђали и стварање адвокатуре. Али сад се отишло даље. 23 октобра решено је да Државна канцеларија утврди основна начела

судске реформе: њој су придодати млади талентовани правници: Н. Буцковски, Д. Ровински и Н. Стојановски. Њима је постављен задатак да прегледају пројекте старог грофа Блудова коме је био остављен само „виши надзор“ над реформом. Сад је решено да се нови законописци не базирају много на старе пројекте, него да се држе оних правних начела „чија је несумњива вредност призната у садашње време од науке и искуства европских држава“ (царски указ од јануара 1862). Постало је јасно да руски суд мора бити заснован на опште признатим начелима која би осигурала право и правичност и која би поставила суд изван сваког утицаја са стране. То су једнакост свих грађана пред законом, судска сталност, одвајање суда од администрације, самостално уређење адвокатуре, усменост и јавност поступка и противни суд. Елаборат тих основних начела израђен од Државне канцеларије био је разматран и једногласно примљен у Државном савету.¹⁾ А 29 септембра 1862 био је утврђен од цара и одмах објављен. Први пут у руској историји пројекат једне реформе није остао у тајности, него предат јавности што је направило најбољи утисак.

Да се према тим „основним начелима“ израде детаљни пројекти закона, створена је законодавна комисија при Државној канцеларији под председништвом државног секретара Буткова, у три секције: грађанског права, кривичног права и поступка. Свака секција имала је право да позива истакнуте правнике као стручњаке за сарадњу. Рад је текао одушевљено и брзо. У току 11 месеци биле су готове три књиге које сачињавају „судске уредбе“ (судебне уставы) цара Александра II.

Одобрени од министарства правде које је ставило на њих врло мало примедба, ови пројекти били су изнети на претрес пред Државни савет, где је о њима реферисао државни секретар, а бранио и давао објашњења министар правде Замјатин и његов помоћник Стојановски. Државни савет је без промена одобрио те пројекте који су добили снагу закона царским указом 20 новембра 1864. У томе указу стоји: „после претреса у Државном савету и разматрања тих пројеката ми налазимо да они потпуно одговарају нашој жељи да се у Русији уведе суд праведан, брз, милостив и једнак за све наше поданике, да се судска власт узвиси, да се њој прида потребна самосталност и да се уопште у нашем народу утврди оно поштовање закона без којег је немогуће друштвено благостање и које мора бити стално руководство поступка свију и свакога, од вишег и до нижег“.

¹⁾ Државни Савет био је створен 1-1. 1810 као горњи дом, после чега требало је, према пројекту Сперанског, да буду објављени избори за доњи дом — „Државну думу“. Реформа није била спроведена до краја и Државни савет остао је до 1905 као саветодавно тело у коме су се претресали сви пројекти закона.

Од тог значајног датума нове установе биле су уведене најпре у Петроградском и Московском судском округу, а затим постепено и у осталим областима простране Руске царевине.

Ново судско уређење је из темеља променило устројство судова и начин расправљања у њима. Створило је један савршен систем судских инстанција: окружне судове који су имали да расправљају сва важнија грађанска и кривична дела, и то кривична увек уз учешће пороте биране између свих грађана без разлике стајежа. Изнад њих стоје као апелациони судови: „судске палате“ у већим градовима, подељене такође на грађанске и кривичне отсеке, а изнад њих као касациони суд — грађански и кривични департамент Сената.

Врло је значајно што је упоредо с том организацијом, створена и самостална јерархија „мировних судова“ за мања грађанска и кривична дела у срезовима и градовима. Узор за ове судове био је нађен у Енглеској и Француској (*juges de paix*), али је њихова организација спроведена доследније и чак и боље него у тим земљама. Мировни судија бираан је од обласне самоуправе „земства“, уведеног истовременом реформом 1 јануара 1864. Његов је задатак да најпре покушава измирење странака и тек затим да пресуђује. Мировне судије могле су да буду сталне, онда је њих плаћало самоуправно тело; могло је да буде и почасних судија (бесплатних) за које су биране најугледније личности у срезу. Као апелациона инстанција за мировне судије створен је „скуп мировних судија“ у округу који сам бира свог претседника. Као касациона инстанција опет се јавља Сенат.

Све су расправе усмене, док се раније суђење вршило у главноме помоћу писаних претставки. У свима расправама допуштено је широко учешће адвоката, организованих као засебно тело „заклетих повереника“ у адвокатске коморе са својим бираним саветима и претседницима. За адвокате потребна је правничка диплома.

Велика новост за ондашњу Русију била је потпуна јавност свих расправа грађанских и кривичних, док је пре тога преовлађивала тајност поступка. Јавност расправа уз присуствовање публике била је одлична гаранција правичности. Интересовање јавности, нарочито у прво време било је врло велико. Новине су одмах почеле да доносе велике извештаје о судским расправама.

Нарочити значај имало је увођење пороте у кривичним расправама, на енглески начин. Дванаест поротника бирааних коцком на списковима грађана, имали су да реше питање о виновности оптуженог према свом убеђењу и да пресуде, има ли олакшавајућих околности; док судски колегиум, обично три судије, решава после тога питање примене закона. Ако се потсетимо да је питање о увођењу поротног суда изазвало велике спорове у науци, да је на пр. баш 1864 познати

професор Хије-Глунок држао у Бечу ватрена јавна предавања против поротног суда, можемо признати да су руски реформатори показали велику смелост и напредан дух у својим уредбама, као и дубоко поверење у срце и разум народа.

Одлично је решено и питање ислеђивања кривичних дела. Раније је оно било у рукама полиције, сад је оно прешло у руке нарочитих судских иследника — дипломираних правника, потпуно независних и самосталних у свакоме срезу. У већим градовима постављају се осим обичних иследника још и иследници за важнија кривична дела. Извесну контролу над правилношћу њиховог рада врше државни тужиоци.

Можемо рећи да су се творци судске реформе у главноме инспирисали француским примерима а донекле и енглеским, али да су њих примењивали и прерађивали самостално, тако да је организација руских судова од 1864 у појединостима постала боља и савршенија од организације француског судства доба Наполеона III, па и доцније *Trehe Pnyблике*.

Ова организација сама по себи била је велики корак напред у руском животу. Како вели тим поводом Лероа — Болие: „у свакој држави, апсолутно или уставној, монархској или републиканској, најбоља гаранција за грађане јесте добро правосуђе. Без правосуђа нема праве слободе, а где има правосуђа, нема више правог деспотизма“.

Као и ослобођење сељака, судска реформа Александра II утицала је на све слојеве друштва које је ослободила од самовоље, насиља и корупције. И ова организација није остала само празан калуп. Најзначајније је што је у вези с општим препородом руског друштва тог доба она њега надахнула новим духом и сама је тим новим духом била испуњена.

Ми знамо с коликим одушевљењем су радили од нас споменути њени творци. Али са још већим одушевљењем елита руског друштва (млади правници, питомци правних факултета и „царске правничке школе“ у Петрограду) почела је да ради у новим судовима и да се ставља на службу новим правним начелима. Млади правници нашли су у тој судској организацији могућност да спуда, на сваком положају, почев од скромних среских судија и иследника па до претседника, врше свој посао савесно, озбиљно и са самопрегоревањем. У судској струци настало је некад прослављене од Гогоља корупције, пристрастности и одуговлачења. Нова генерација „људи 60-их година“²⁾ створила је сасвим нови тип руског судије и руског адвоката, који се одржао до последњих година пред револуцију.

²⁾ Т.ј. оних који су ушли у живот год. 1860-их. Као син мировног (доцније апелационог) судије који је дипломирао у Москви 1865, добро се сећам генерације његових другова.

У следећим деценијама судска је реформа претрпела извесне промене на уштрб свог начелног либерализма. Тако су 1879 из делокруга пороте изузета сва кривична дела против државе, а доцније су ова кривична дела, на основу прогласа о изузетном стању у дотичном округу, обично предавана војним судовима. Године 1889, за време цара Александра III, закон о „земаљским начелницима“ укинуо је на многим местима биране и независне мировне судије у корист нове организације чиновника постављених од управне власти. Начело сталности судског положаја није било доста поштовано: на пр. што се тиче судских иследника министри су почели да постављају само привремене „вршиоце дужности“.

Али и упркос тим ограничењима и изузецима, општи систем руског судства остао је исти као и општи његов дух. Неподмитљив и независан, савестан у своме тешком раду, коректан и благ према странкама, руски правник је свесно служио идеалима постављеним реформом 20 новембра 1864 године.

⁴⁾ Досад су најбоља дела о реформама цара Александра II — Г. Джаншиевъ, *Эпоха великихъ реформъ*. Москва 1892 (осмо издање — М. 1900) и Anatole Leroy-Beaulieu *L'empire des Tsars et les Russes*. Tome II. Les institutions. Paris 1886.